

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.5.3.20>

МАНДЗИК П.І.

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ПРАВОСУДДЯ»
ТА «СУДОВА ВЛАДА»**

**CONCEPTUAL APPROACHES TO THE RELATIONSHIP BETWEEN THE CONCEPTS
OF “JUSTICE” AND “JUDICIAL POWER”**

У статті висвітлено, що у юридичній науці існує плюралізм думок щодо поняття «правосуддя». Розкрито, що одна із груп науковців ототожнює поняття «правосуддя» з поняттям судової влади. Продемонстровано, що перша група правників пояснює свою позицію тим, що правосуддя є основною діяльністю судової влади. З'ясовано, що прибічники протилежної концепції, що вважають, що судова система здійснює не тільки правосуддя але й інші функції, визначені її завданнями. Набула подальшого розвитку теза про багатоманітність поглядів на кількісну складову функціонування судової влади. Зауважено, що перша група правників вирізняє дві основні функції судової влади – правосуддя та судовий контроль. Висвітлено, що прибічники трьохелементної концепції функцій судової влади наголошують на таких функціях як правосуддя, судовий контроль, вирішення соціально значущих справ. Продемонстровано, що науковці також вказують на чотири функції: правосуддя, судовий контроль, судове санкціонування та судовий нагляд. Висвітлено, що група правників виділяє – правосуддя як головну функцію; установчу; забезпечувальну; функцію судового контролю; функцію уніфікації судової практики. Зазначено, що низка науковців обстоюють позицію, що вся судова діяльність є правосуддям. Наголошено, що прибічники протилежного погляду вважають, що «правосуддя» здійснюють крім судових органів й інші державні органи, які захищають порушені права і свободи людини і громадянина. Представлено, власну позицію, що у правосуддя є метою діяльності судової влади. Продемонстровано, що функціями діяльності судової влади є контрольна-наглядова функція; позовне провадження; розгляд й вирішення справ у безспірному порядку; захист прав і свобод людини і громадянина; тлумачення правових норм. Зроблено висновок, що правосуддя є метою діяльності судової влади в Україні, що відповідно закріплено у Конституції України та на законодавчому рівні. Крім того функціями діяльності судової влади є контрольна-наглядова функція; позовне провадження; розгляд й вирішення справ у безспірному порядку; захист прав і свобод людини і громадянина; тлумачення правових норм.

Ключові слова: правосуддя, функції державного органу, функції судової влади, судова влада.

The article highlights that there is a plurality of opinions regarding the concept of “justice” in legal science. It was revealed that one of the groups of scientists equates the concept of “justice” with the concept of judicial power. It is demonstrated that the first group of lawyers explains their position by the fact that justice is the main activity of the judiciary. It was found that supporters of the opposite concept believe that the judicial system performs not only justice but also other functions determined by its tasks. The thesis about the diversity of views on the quantitative component of the functioning of the judiciary gained further development. It is noted that the first group of jurists distinguishes two main functions of the judiciary – justice and judicial control. It is highlighted that supporters of the three-element concept of the functions of the judiciary emphasize such functions as justice, judicial control, and the resolution of socially significant cases. It has been demonstrated that scholars also point to four functions: justice, judicial review, judicial sanction, and judicial supervision. It is highlighted

that the group of lawyers singles out – justice as the main function; install; supply; function of judicial control; the function of the unification of judicial practice. It is noted that a number of scientists defend the position that all judicial activity is justice. It is emphasized that supporters of the opposite point of view believe that “justice” is carried out in addition to judicial bodies by other state bodies that protect the violated rights and freedoms of a person and a citizen. Presented, own position, that in. justice is the goal of the judiciary. It has been demonstrated that the functions of the judiciary are the control and supervision function; legal proceedings; consideration and resolution of cases in an undisputed manner; protection of human and citizen rights and freedoms; interpretation of legal norms. It was concluded that justice is the goal of the judiciary in Ukraine, which is accordingly enshrined in the Constitution of Ukraine and at the legislative level. In addition, the functions of the judiciary are the control and supervisory function; legal proceedings; consideration and resolution of cases in an undisputed manner; protection of human and citizen rights and freedoms; interpretation of legal norms.

Key words: *justice, functions of the state body, functions of the judicial power, judicial power.*

Постановка проблеми. Одним із принципів правової держави, який є одночасно й головним завданням державних органів є захист прав і свобод людини і громадянина. Тому реформування національної системи правосуддя являє собою одне із пріоритетних напрямків діяльності держави. Реальне існування громадянського суспільства у державі пов'язано з діяльністю незалежних і самостійних судів, у зв'язку з чим законодавець протягом років незалежності України намагається реформувати її судову систему.

Зауважимо, що питання змісту та сутності національної системи правосуддя завжди знаходиться у центрі уваги як науковців так й практиків. Це викликано тим, що у правовій державі одним із головних принципів організації судоустрою та здійснення судочинства є забезпечення права людини на звернення до суду з дотриманням усіх гарантій та прав, що загалом забезпечувало би право на справедливий судовий розгляд. Ефективність звернення до суду залежить від наявності умов, які б гарантували відсутність фактичних та юридичних перешкод у разі звернення особи до суду, реалізуючи право на судовий захист прав і свобод людини [1, с. 262]/

Стан дослідження. Поняття «правосуддя» є предметом наукових розвідок усіх правників, які досліджують поняття судової влади та діяльності судів. До них відносяться такі науковці як В. С. Бігун, І. С. Гриценко, Н. А. Гураленко, К. В. Гусаров, С. В. Ківалов, І. Є. Марочкін, М. А. Погорецький, В. П. Самохвалов, М. І. Смокович, В. С. Стефанюк, Є. А. Таликін, О. С. Ткачук, А. В. Чернушенко, С. Г. Штогун, О. В. Щербанюк та інші. Постійні зміни та трансформація у судовій системі України вимагають невинного науково пошуку у царині проблем судової влади.

Метою статті є дослідити співвідношення понять «судова влада» та «правосуддя».

Виклад основного матеріалу. Безперечно, що без розуміння загального поняття «правосуддя» не можливо зрозуміти сутність та зміст національної системи правосуддя.

Як будь-яку складне явище у юриспруденції поняття «правосуддя» обумовлює багатоманітність підходів до його розуміння.

Так, перша група науковців ототожнює поняття «правосуддя» з поняттям судової влади. Вони обґрунтовують зазначену позицію тим, що головне призначення судової влади – здійснювати правосуддя.

Наприклад, С. В. Ківалов, В. П. Самохвалов вважають, що правосуддя є єдиною функцією судової влади. При цьому вони наголошують, що виражається на практиці зазначена функція у вигляді судового контролю [2, с. 27; 3, с. 30]. З погляду М. І. Смоковича функціональне спрямування судової влади полягає лише в здійсненні правосуддя, через які суд може вчиняти відповідний судовий контроль, результатом якого є прийняття рішення [4, с. 106].

А. В. Чернушенко зазначає, що суди виконують не тільки функцію правосуддя, але й інші функції, такі як правоохоронна, правозахисна, виховна тощо. Але всі ці функції, на думку правника, здійснюються тільки для практичної реалізації правосуддя [5, с. 15].

Другий підхід проявляється в тому, що не можна зводити діяльність судів тільки до здійснення правосуддя, тому що судова система виконує й інші функції, визначені її завданнями. Цікавим є те, що різним у представників другої позиції є й розуміння про кількісну сторону функцій судів. Зазвичай, науковці вирізняли дві функції: судової влади: правосуддя та судовий контроль. Такої точки зору дотримувались – І. Є. Марочкін, В. С. Стефанюк [6, 71; 7, с. 2].

Звертає увагу, що І. Є. Марочкін згодом почав вирізняти таку функцію судової влади як вирішення соціально значущих справ, що мають правові наслідки. Але при цьому правник не розкривав її кількісний склад, хоча й говорив про неї у множині. З його погляду, ця функція повинна включати в себе такі напрями діяльності судів як розгляд та вирішення по суті правових конфліктів, які з'являються у соціумі; за клопотанням органів досудового слідства вирішують питання можливості обмеження конституційних прав та свобод людини для забезпечення мети розслідування кримінального правопорушення; винятковою компетенцією суду є прийняття в передбачених законом випадках рішень щодо обмеження прав та свобод громадян, що не пов'язані з учиненням правопорушення; офіційно засвідчують юридичні факти, що визначають виникнення, зміну чи припинення особистих або майнових прав фізичних та юридичних осіб; правозастосовна діяльність, у процесі якої судді тлумачать правову норму [6, с. 17–18; 8, с. 78]. На нашу думку, виходячи з розуміння функції державного органу як основного напрямку діяльності цього органу, можна вважати це окремими функціями судової влади, а не проявом однієї функції.

З погляду В. Д. Бринцева судова влада виконує чотири функції: правосуддя, судовий контроль, судове санкціонування та судовий нагляд [9, с. 57]. Не зовсім зрозуміле відмежування у даному випадку таких понять як судовий контроль та судовий нагляд, тому що контроль та нагляд за дотриманням законності – вважається одним із напрямків діяльності судової влади. Також стосовно поняття «судового санкціонування» точаться дискусії, тому що питання судової правотворчості, виходячи із приналежності України до романо-германської правової сім'ї може викликати певні сумніви.

С. Г. Штогун також говорить про чотири функції в залежності від напрямків діяльності: організаційні; функції, пов'язані із реалізацією правосуддя; функції судового контролю та функції зі забезпеченням виконання судового рішення [10, с. 91]. Організаційна функція судової влади належить до управлінських функцій. Крім того, можна говорити, що функції – це й є напрямки діяльності державних органів, тому не зовсім коректним видається така підстава розподілу функцій на види.

О. С. Ткачук, визначаючи функції судової влади, пропонує наділяти їх такими ознаками, які відрізняють їх від функцій інших органів влади, як – предметна сфера функціонування судової влади; мета судової діяльності; предмет судової діяльності та процесуальну форму, в якій така діяльність повинна відбуватися. Обґрунтовує зазначене наступним: по-перше, предметна сфера функціонування судової влади визначена на конституційному рівні; по-друге, мета, поставлена перед судовою владою, сформульована з урахуванням предметної сфери її функціонування та є орієнтиром, який дає можливість визначити подальші шляхи її функціонування; по-третє, досягнення цілі має відбуватися певним шляхом, який визначається заздалегідь, тобто визначається предмет судової діяльності; по-четверте, форма, в якій повинна відбуватися судова діяльність, надає можливість розмежувати, що є «правомірною» або «неправомірною» поведінкою [8, с. 84]. Викликає певні заперечення перша та третя риса функцій судової влади, які являють собою стонами одного поняття.

Висвітлюючи класифікацію функцій судової влади, О. С. Ткачук вирізняє такі функції судової влади в залежності від сфери: правосуддя як головну функцію; установчу, тобто діяльність суду під час розгляду справ з окремого провадження; забезпечувальну, яка виражається у створенні умов для реального здійснення суб'єктивних прав у майбутньому та належного виконання процесуальних обов'язків; функція судового контролю; функція уніфікації судової практики, що здійснюється з метою забезпечення єдності судової практики та виконання Україною взятих на себе зобов'язань [8, с. 89–94]. Не зовсім згодні з дефініцією «установча» функція, яка теоретиками права розглядається як форма здійснення функцій держави в являє собою діяльність представницьких (первинних) органів державної влади по формуванню вторинних органів державної влади [11, с. 64].

Деякі науковців, взагалі, вважають, що вся судова діяльність є правосуддям. Наприклад, з погляду К. В. Гусарова «правосуддя – це основна та єдина діяльність судових органів, яка полягає у необмеженій судовій юрисдикції» [12, с. 21]. Зазначена позиція більше виражає погляд першої групи правників, які ототожнюють правосуддя з поняттям «судової влади».

При цьому науковець вирізняє функції правосуддя як то: позовне провадження; контрольна функція; розгляд й вирішення справ у безспірному порядку; застосування до порушників процесуального закону та заходів процесуальної відповідальності; тлумачення правових норм [12, с. 23–35]. Але тут виникає питання щодо останньої функції – тлумачення, без якої не можливо здійснювати будь-які інші визначені науковцем функції, які є проявом правозастосовних функцій держави [11, с.64].

О. С. Ткачук критикує зазначений погляд. Він пояснює це наступним чином. По-перше, необхідно критично ставитися до твердження, що основним завданням судової влади є сама діяльність судових органів стосовно здійснення правосуддя – єдина та виключна діяльність цих органів. Відповідно, правосуддя можна розглядати і як мету (в цьому випадку зміст правосуддя пов'язується з поняттям справедливості), і як сама діяльність для досягнення цієї мети. Як не парадоксально, але правосуддя (як мета) може бути досягнуте лише шляхом правосуддя (виключної діяльності суду щодо розгляду та вирішення правових справ у встановленій законом процесуальній формі). Мета ж є орієнтиром, досягнення якого здійснюється через діяльність. Правосуддя не є самоціллю, себто не може правосуддя здійснюватися заради самого правосуддя, незалежно від того, чи розуміємо ми його як справедливість, чи як діяльність. Правосуддя здійснюється заради захисту прав, свобод та інтересів, що сприяє досягненню загальної мети – елімінації невизначеності у правах. По-друге, не завжди мета (завдання) та напрями діяльності, взяті у сукупності, дають можливість правильно означити функцію. Йдеться про те, що в окремих випадках мета та способи її досягнення можуть збігатися, втім при цьому функції різних суб'єктів є нетотожними. По-третє, поза увагою представників цього підходу залишаються зовнішні прояви її ознак, що відображають соціальне призначення та особливе місце в певному суспільстві [8, с. 84].

Але є й протилежний погляд на це питання. Прибічники другої позиції вважають, що під поняттям «правосуддя» можна розуміти не тільки діяльність судів, але й інших державних органів, які здійснюють захист порушених прав і свобод людини і громадянина. До них науковці відносять «відновне правосуддя», «економічне правосуддя», «громадське правосуддя», «посвідчувальне правосуддя», «третейське правосуддя», «альтернативне правосуддя», «превентивне правосуддя» [13, с. 44].

Але, слухною є позиція О. В. Щербанюк, яка вважає, що правосуддя як форма здійснювання судової влади є діяльністю. Відповідно до Конституції та законодавства України носієм судової влади є суди. Тому, жодним іншим органам не можуть делегуватися функції щодо здійснення судової влади, відтак, не можуть претендувати й на функції органів правосуддя, а їх діяльність не є судочинством. Не викликає заперечення, що захист прав й законних інтересів громадян, юридичних осіб щодо безспірних питань забезпечують нотаріат, реєстраційні органи, однак вирішення ними цих правових проблем, на думку дослідниці, не є здійсненням правосуддя [14, с. 157].

Існує й ще одна позиція, що правосуддя є лише частиною судової діяльності, визначеною за різними ознаками. Деякі науковці вважають, що до правосуддя не можна відносити дії щодо підготовки справи до судового розгляду та дії, як не призводять до вирішення справи по суті, зокрема і винесення ухвал про закриття провадження у справі. Але інші їм суперечать і наголошують, що правосуддя є сутністю судово-владних відносин, які передбачають не лише розгляд справи по суті, втім і нові контрольні повноваження суду [13, с. 44].

Ми притримуємось позиції, що судова влада складне явище, яке постійно розвивається й змінюється. На наш погляд правосуддя є метою діяльності судової влади, що закріплено у нормативно-правових актах. Так, у ч. 1 ст. 124 Конституції України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, зазначається, що «правосуддя в Україні здійснюють виключно суди» [15], у ч. 1. ст. 5 «правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства» [16].

Крім того, судова влада виконує функції, які здійснюються через правові форми діяльності держави: правозастосовну, правоохоронну, контрольну. Через правозастосовну форму діяльності судової влади здійснюються функція розгляду справи у суді й винесення рішення по справі; розгляд і рішення справи у безспірному порядку. Функція тлумачення норм права, на наш погляд є складовою частиною правозастосовного процесу, тому що без правильного й єдиного з'ясування змісту норм права не можливе правильне та однакове застосування норм права. Захист прав і свобод людини і громадянина як функція судової влади має вираз у правоохоронній формі діяльності держави. Відповідно контрольна-наглядова функція виражається через контрольну функцію судової влади. Хотілось би зазначити, що у демократичному суспільстві роль судів зростає, а тому об'єктивно кількість функцій, які виконує судова влада не є вичерпною.

Висновки. Правосуддя є метою діяльності судової влади в Україні, що відповідно закріплено у Конституції України та на законодавчому рівні. Крім того функціями діяльності судової влади є контрольна-наглядова функція; позовне провадження; розгляд й вирішення справ у безспірному порядку; захист прав і свобод людини і громадянина; тлумачення правових норм.

Список використаних джерел:

1. Балацька Ольга. Доступ до правосуддя як загальна засада кримінального провадження. *Підприємництво, господарство, право*. 2020. № 8. С. 262–268/
2. Кивалов С. В. Судебная реформа в Украине: разочарования и надежды. Одесса : Юридична література, 2010. 311 с.
3. Самохвалов В. П. Загальна теорія судової влади: системно-правові аспекти розвитку : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. України. Київ : Юстініан, 2010. 135 с.
4. Смокович М. Судова влада: місце в суспільстві та судовий контроль. *Юридична Україна*. 2012. № 10. С. 103–106.
5. Чернушенко А. В. Судова влада і судова система України. *Судова апеляція*. 2005. № 1. С. 15–16.
6. Судова влада : моногр. / Я. М. Романюк та ін. ; за заг. ред. І. Є. Марочкіна, 2015. 790 с.
7. Стефанюк В. С. Судовий контроль у сфері судової влади. *Вісник Верховного Суду України*. 1999. № 4. С. 2–6.
8. Ткачук О. Функції судової влади та сфера цивільного судочинства. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 77–96.
9. Брынцев В. Д. Судебная власть (правосудие). Итоги реформ 1992–2003 гг. на Украине. Харьков : Ксилон, 2004. 224 с.
10. Штогун С. Функції та повноваження судової влади. *Юридична Україна*. 2008. № 4. С. 88–92.
11. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 480 с.
12. Гусаров К. В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядках. Харків : Право, 2010. 352 с.
13. Ватаманюк Любов. Кореляція наукових підходів щодо дефініції правосуддя. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. Т. 7. № 2. С. 42–47.
14. Щербанюк О. В. Становлення концепції судового права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Т. 1. С. 157–160.
15. Конституція України: Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
16. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>